

Men blijft „Klanderen”

In hoeverre de directie van Empeo behalve het woordenboek, deskundigen om raad gevraagd heeft, weten wij niet, maar in elk geval heeft zij raak geschoten, toen zij de toekomstige winkel-, woon- en parkeerflat op de plaats van de voormalige fabriek van N. J. Menko tussen Brinkstraat en Kalandersstraat „De Klanderij” doopte.

Daartoe heeft die directie het volste recht, net zo goed als iedere particulier zijn huis de naam mag geven, die hem te binnen schiet. Maar „De Klanderij” aan de Kalandersstraat klopt dat wel? Moest het geen „kalanderij” zijn? Volgens het woordenboek bleek het te kunnen en Empeo heeft toen de voorkeur gegeven aan „Klanderij”, als een woordspeling op de vele klanten, die men in dit winkelcentrum hoopt aan te trekken.

Zo'n woordenboek is ook niet van gisteren; het haalt er bij wijze van spreken ook eergisteren bij, om vast te stellen wat de juiste vorm van een woord is. En in het Enschede van eergisteren was „klanderij” de gebruikelijke spelling. Historisch zit het dus wat dat betreft wel goed. En ook in ander opzicht kunnen de historici geen kritiek oefenen, want niemand weet, waar de kalanderij, die in de naam Kalandersstraat voortleeft, precies gestaan heeft.

Oudheidkundige L. A. Stroink schrijft in „Stad en land van Twente” het volgende: „Wat het kalanderen betreft, schijnt in 1738 of reeds eerder in Enschede een kalanderij te hebben gewerkt, waarnaar het voorste gedeelte van de weg naar Alstätte in 1799 genoemd werd: „de weg na den sogenaemden Klander”, de latere „Kalandersstraat”. Misschien ligt de toekomstige Klanderij straks wat verderop dan de oorspronkelijke, maar dat geldt in de andere richting zeker ook voor het hotel „De Kalanders”, dat er zijn naam aan ontleende.

Klanderen is een bewerking, die in de textiel finishing nog altijd gebeurt. Toen, evenals nu — schrijft Stroink — was het een passeren van het doek tussen twee onder druk staande walsen. Maar daarmee is het verhaal nog niet uit. Oorspronkelijk heeft de bewerking van het kalanderen heel wat primitiever plaats gevonden.

Op een Rotterdamse gevelsteen zien we de zeventiende eeuwse „klandermeulen” afgebeeld, waarop dr. Benthem in zijn geschiedenis van Enschede doelt bij de beschrijving van dit apparaat. „De gewezen stoffen werden allengskens beter afgewerkt”, aldus dr. Benthem. „Er verzezen afzonderlijke kalandermolens, die er uitzagen als de huis-mangels van vóór 40 jaar (omstreeks 1880). Het goed werd op rollen gewonden door een heen en weer gaanden zwaren, rechthoekigen, met steenen en stukken metaal gevulden, houten bak heen en weer gerold (gemangeld), waarbij een paard, dat een kamrad rondtrok, tot beweegkracht diende”.

Er is juist van het finishen van het Twentse doek al heel wat studie gemaakt, maar het kalanderen heeft nog weinig aandacht gekregen. De beschrijving van dr. Benthem is een van de weinige passages, hieraan gewijd. Cato Elderink in haar „Twenter laand en leu en leven”, houdt zich ver van de techniek, maar geeft toch enkele bijzonderheden over het klanderbedrijf. Zij schrijft: „Een groot werktuig als een kalender, waarvoor een apart vertrek of gebouw en dus ook terrein nodig is, schaft een reider niet voor zich alleen aan,

daartoe verenigt hij zich met vier of vijf vakgenoten, ieder kan op zijn beurt van het gezamenlijke bezit gebruik maken. Zulke kalanders werden, ook in 't midden der vorige eeuw nog, door een paard dat voortdurend rondliep, in beweging gebracht".

„Zee het 'n gaank as 'n klaanderpeerd" is een oud-Enschedese uitdrukking, wanneer men een vrouw zich niet al te charmant ziet voortbewegen.

Misschien heeft Cato Elderink bij het vermelden van die coöperatieve inrichting, „den sogenaemden Klander" aan de huidige Kalendarstraat op het oog gehad. Er zijn echter ook kalanders in handen van particuliere reiders geweest. In 1749 vermaakte de weduwe Jan van Lochem onder andere haar „doekpersen" aan haar oudste zoon. Dat zullen wel voorlopers van de echte kalender geweest zijn. Almelo telde in 1816 drie echte klanderijen, met samen niet minder dan twaalf werklieden. Over de eigenaars wordt niets gezegd. Maar in 1810 had Enschede in elk geval twee particuliere kalendarijen: van de wed. Nieuwenhuys en van H. ten Cate. Zo'n kalendarij is maar een primitief geval geweest, maar J. B. Blijdenstein fabriceerde in 1776 al „triely's": linnen stoffen, die op een bijzondere manier gekalanderd waren en daardoor aan glans en aanzien wonnen. In 1800 kwam ook in Oldenzaal (bij J. H. Nieuwenhuys en Zoon) „een glansmachine tot de trilies" voor.

Als eindbewerking in het textielbedrijf mocht het kalanderen met ere genoemd worden. Ook daarom is het zinvol, dat in de stadsontwikkeling van Enschede op de plaats van een overbodig geworden textielbedrijf weer een „Klanderij" verschijnt.

ADRIAAN BUTER.

Gevelsteen uit Rotterdam, thans in het museum Oud-Dordrecht te Dordrecht

